

**OSMANLI PARA VAKIFLARINDA KULLANILAN BİR
FİNANSMAN YÖNTEMİNİN BATILI ANLAMDA KARŞILIĞI:
SELL AND LEASE BACK
(SAT VE GERİ KİRALA)**

Ali ŞENYURT

Özet: Çalışmamızda, Osmanlı vakıf sisteminin bir türü olarak nitelendirilebilecek nakit vakıflarında kullanılan “bey’lil-istiğlâl” finansman yöntemi ile leasing alt uygulaması olarak bilinen “sat ve geri kirala” yöntemi kullanılmıştır. Batılı finansman modeli yöntemi karşılaştırılacak ve çok farklı isimler altında ve farklı zamanlarda kullanılan bu iki yöntemin benzer yönleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bey’lil-istiğlâl, Sat ve Geri Kirala, Osmanlı Para Vakfı.

**SELL AND LEASE BACK (SAT VE GERİ KİRALA)
THE WESTERN METHOD OF A FINANCE METHOD USED IN OTTOMAN
MONEY FOUNDATIONS: SELL AND LEASE BACK**

Ali ŞENYURT

Abstract: In our study, “Bey’lil-istiğlâl” financing method used in cash foundations, which can be characterized as a type of Ottoman foundation system, and “sell and lease back a sub-application of leasing, which is known as a western financing model method will be compared and the similar aspects of these two methods, which are used under very different names and at different times, will be discussed.

Keywords: Bey’lil-istiğlâl, Sell And Lease Back, Ottoman Money Foundation.

OSMANLI PARA VAKIFLARINDA KULLANILAN BİR FİNANSMAN YÖNTEMİNİN BATILI ANLAMDA KARŞILIĞI: SELL AND LEASE BACK (SAT VE GERİ KİRALA)

Ali Şenyurt*

Giriş

Bir zamanlar doğunun batıya karşı hemen her alanda belirgin bir üstünlüğü bulunduğu bir gerçektir. Ancak batının bu geride kalmışlığı aşabilmek amacıyla her yolu denediği ve sonunda bunu başardığı da bir başka gerçektir. Rönesans ile başlayan kırılma birbirini takip eden olaylarla pekişmiş ve iktisadi sistemler oluşturularak üstünlük bilimsel ve uygulama yönü ile de tamamlanmıştır. Bugün dünyada yaşanan savaşların, adaletsizliğin, açlığın ve sefaletin nedeni olarak gösterilen ve artık sonunun geldiği kendi kuramcıları, hatta bu sayede güç ve para sahibi olmuş kişiler tarafından dahi tartışılan kapitalizm de batının kurguladığı ve arkasında büyük bir sömürü anlayışı barındıran bir sistemdir. Yeni bir ekonomik ve sosyal sistem arayışının sürdüğü bu süreçte kendi tarihimiz üzerine yapılan araştırmalar da oluşturulacak model için yol gösterici olabilir. Zira bugünün süper gücü A.B.D.'nin resmi kuruluş tarihinden bu yana henüz 239 yıl geçtiği dikkate alınırsa yaklaşık 600 yıl üç kıtaya yayılmış bir imparatorluğun idare edilmesinin bir sistem işi olduğunu kabul etmek gerekir. Bu sistemin belleği devlet bürokrasisi tarafından oluşturulmuş muazzam arşivde saklıdır. Osmanlı arşiv belgeleri, bu büyük merkezi devletin sistematik bir şekilde örgütlenmiş bürokrasisinin din, dil, örf ve kültürleri farklı halkları 600 yıl istikrarlı ve adil bir şekilde yönetme irade ve kabiliyetini aksettirmektedir. Bu gerçek tarafsız tarihçiler tarafından paylaşılmaktadır. Nitekim, İngiliz tarihçi Albert Howe Lybyer'in şu ifadeleri anlatılanların yabancı bir göz tarafından teyit edilmesi bakımından kayda değerdir: *"Tarihin hiçbir döneminde Osmanlı yönetim kurumu gibi, böylesine uzun süre salt aklın egemenliğinde olan ve bu nedenle de orijinal planından ve amacından sapmayan bir başka siyasal kurum olmadığına inanmak gerekir."* Osmanlı sistemi, tecrübe birikimini değerlendiren en mükemmeli bulduğu kanaatindedir. Buna göre değişme ancak bozulma yönünde olabilir ve bunun da çaresi kanun-ı kadime yani asıl sisteme dönüştür. Gelenekçi olarak tanımlanan

* Haliç Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi İktisat A.B.D. Doktora Programı öğrencisi.

bu yapı tecrübe birikimine çok önem verdiğiinden yeni şartlara uyum sağlama hususunda esneklik özelliği kazandırmıştır. Oluşturulan bu çerçeve içerisinde antik Ortadoğu ve Anadolu, özellikle İran ve Bizans geleneklerinin büyük önemi vardır. İslâm'ın ilk yayıldığı döneminde mahalli gelenekler karşısında gösterdiği esnek tavrı Osmanlılar da sürdürmüşlerdir. Bunun örneklerini özellikle tarım, para ve maliye sistemlerinde görebiliriz.¹ Bu bağlamda Osmanlılar geçmişteki İslâm devletlerinden alarak başarı ile uyguladığı vakıf sistemi sayesinde eğitim, sağlık ve sosyal yardım, diyanet ve bayındırlık alanlarındaki birçok yatırımı gerçekleştirmiştir.

Çalışmamızda Osmanlı vakıf sisteminin bir türü olarak nitelendirebilecek para vakıflarında kullanılan “Bey’ bi'l-istiğlâl” finansman yöntemi ile batılı bir finansman modeli olarak bilinen Finansal Kiralama'nın (Leasing) bir alt uygulaması olan “sat ve geri kirala (sell and lease back)” yönteminin karşılaştırması yapılarak birbirinden çok farklı isimler altında ve farklı zamanlarda kullanılan bu iki yöntemin birbiriyle olan benzer yönleri tartışılacaktır.

Vakıf Sistemi ve Osmanlı'da Para Vakıfları

Sözlükte “durmak; durdurmak, alıkoymak” anlamındaki vakıf (vakf) kelimesi terim olarak “bir malın mâliki tarafından dini, içtimai ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde özetlenebilecek hukuki bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de vakıf kavramını ve kurumunu doğrudan çağrıştıracak bir ifade yer almamakla birlikte Allah yolunda harcama yapmayı, fakir, muhtaç ve kimsesizlere ihtiyacı olanı ve sadaka vermeyi, iyilik yapmada ve takvada yardımlaşmayı, hayır ve yararlı işlere yönelmeyi öğütleyen birçok âyet müslüman toplumlarında vakıf anlayış ve uygulamasının temelini oluşturmaktadır. İslâm alimlerine göre vakıf işlemi tek taraflı bir irade beyanı olup, irade beyanı (sığa), vakfeden (vakıf), vakfedilen mal (mevkûf) ve vakıftan yararlananlar (mevkûfün aleyh) şeklinde dört unsuru vardır. Mezhepler arasında farklı görüşler olmakla birlikte genel olarak; irade beyanında ikrah, hile ve hata gibi irade sakatlıklarının olmaması, vakfın kuruluşunun bir süreye veya geciktirici ya da bozucu şarta bağlanmaması, vakfın niteliğine ya da amacına aykırı bir şartın bulunmaması, irade beyanının kesinlik ifade etmesi ve vakıf işleminin ebedilik özelliği taşıması da gerekir. Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin hangi ölçüler içinde yararlanacağı vakfedenin iradesiyle belirlenir. Vakfedenin bu konudaki beyan ve şartlarını içeren, vakfın tüzüğü sayılabilecek yazılı belgeye “vakfiyye” adı verilmektedir. Vakfiyyede yer alan hususlara uyulması gerekir.

¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 9. B., Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s. 46, 151, 152, 197.

Vakfedilen mal kamu malı statüsündedir ve satılamaz, hibe edilemez, hiçbir şekilde temellük edilemez. Vakfın işlerini vakfiye şartlarına uygun biçimde yönetmek ve gözetmek üzere tayin edilen kişiye “mütevelli” veya “nâzır” denilmektedir. Osmanlı uygulamasında nazır kelimesi mütevellinin vakıfla ilgili işlemlerini kontrol etme ve gerektiğinde vakıfla ilgili meselelerde danışmanlık yapma görevini üstlenen kişi veya organlar için de kullanılmıştır.² Gazneliler, Büyük Selçuklular, Atabekler ve Eyyûbilerde vakıfların idaresien kadılar bakıyordu. Anadolu Selçuklularında vakıflar mütevelliler tarafından idare edilip kadılar tarafından murakabe ve teftiş edilirdi. İlhanlılar’da vakıfların nezareti Evkâf Hakimliği tarafından yürütülmüştür. Osmanlılar’da hükümdar vakıfları ile ilgilenilmesi için Vezirler, Kazaskerler, Sadrazamlar, Şeyhü’l-islâmlar, Babü’s-sa’âde ve Dârü’s-sa’âde Ağaları görevlendirilmiştir. Diğer şahısların kurduğu vakıflarla ise mütevelliler meşgul olmuş ve kadılar veya nâibleri tarafından teftiş ve murakabe edilmiştir.

Bazı görüşlere göre İslâm’dan önce Arabistan’da vakfın bulunduğu ileri sürülmekte ise de genel olarak bu görüş kabul görmemektedir. Zira, yardımlaşmanın kıyamete kadar yaşamasını sağlama amacı İslâmiyet ile beraber ortaya çıkmış olup, daha önceki yardımlaşma şekillerinde bu gaye olmadığı gibi bir vakıfda bulunması gereken diğer koşullar da bulunmadığından bunları vakıf olarak nitelendirmek mümkün değildir. Fedek arazisini vasiyet yolu ile fakirlere vakfeden Hz. Peygamber vakıf müessesesinin ilk kurucusudur. Bunu Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, Hz. Aişe ve mali durumu müsait olan sahabelerin vakıfları takip etmiştir. Müslüman Türkler de aynı yolu takip ederek vakıf müessesesini devam ettirmişlerdir.³

Böylece vakıf sistemi, İslâmiyetin kabulünden sonra özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına damgasını vurmuşlardır.⁴ Osmanlıların henüz bir beylik halinde iken Anadolu ve Rumeli’ye yayılışında, Ömer Lütfi Barkan’ın deyimiyle bir anlamda “kolonizatör” olarak görev yapmış Bektaşî şeyh ve dervişlerin kurmuş oldukları zâviyelerin mevcudiyeti ve devamlılığı bu zaviyelere tahsis edilen vakıflar sayesinde olmuştu. Bu tespit Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda izlediği imar ve iskan politikalarında vakıfların oynadığı rolün önemini ortaya koymaktadır.⁵ Öte yandan Osmanlı şehirleriyle ilgili hemen tüm araştırmalarda vakıflardan söz edilmesi

² Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Vakıf maddesi”, Hacı Mehmet Günay, Cilt:42, İstanbul 2012, s. 475-478.

³ İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s. 142,148.

⁴ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları 2008, C: 10, Sayı: 1, s. 159.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir iskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: 2, Ankara 1942, s. 279-386.

dikkat çekicidir. Batı'da "vakıf cenneti" olarak nitelendirilen Osmanlı kimliğinin adeta vakıfla özdeşleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. Gerçek bir uygulama alanı olarak vakıflar, medeni bir toplumda gerçekleştirilebilecek hemen tüm hizmetlerin gerçekleştirildiği bir sistem haline gelmiştir. Osmanlı şehirlerinde sosyal, kültürel, ekonomik ve daha birçok açıdan şehirlerin gelişmesine büyük bir katkı sağlayan vakıf sistemi, dönemin şartlarına uygun olarak gelişmiş ve önemi gittikçe artarak şehir hayatının önemli bir parçası olmuştur.⁶

İslâm medeniyetinin ortaya çıkarttığı ve sonrasında Türk-İslâm devletlerinin başarıyla uyguladığı vakıf sisteminde nelerin vakfedilebileceği konusu üzerinde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlardan biri de menkul mallar içerisinde sayılan nakit paradır. Ancak Osmanlı vakıf hukuku ve tarihinde nakit para vakıflarının ayrı bir önemi vardır. Para vakıflarının ilk ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte araştırmacılar tarafından Osmanlı'ya özgü bir icad olarak belirtilmiştir. Mesela Mısır'da Memlûkler devrinde para vakfı vakıf yararına faizle para ürettiği için tartışılmış ve Osmanlılar'a kadar uygulamasına rastlanmamıştır. Hanefi mezhebinin imamlarından İmam Züfer'den (728-774) sonra örf haline gelen para vakıfları Osmanlı'da önemli kredi ve finansman kurumları olarak görev yapmışlar ve böylece Osmanlı banka sisteminin bir nevi öncüleri sayılmışlardır. Osmanlı'da resmi olarak bilinen ilk para vakfı II. Mehmed (Fatih) tarafından geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere 24.000 altın vakfetmesidir. Kanûni Süleyman'da kendisinden önce bu iş için tesis edilmiş olan vakıfları bir araya getirip 698.000 akçelik bir vakıf kurmuştu. Bunun geliri de İstanbul'daki kasaplara sermaye olarak veriliyordu. İstanbul'un et ihtiyacının piyasa fiyatlarının altında sağlanması için gerekli olan sübvansiyonun para vakıflarıyla karşılanması örneklerden sadece birisidir.⁷ 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Rumeli Kazaskeri Çivizade'nin para vakfı uygulamasına itirazı yüzyıldan fazla sürecek bir tartışmayı başlatmış oldu. Tartışmanın ana noktası, paranın herhangi bir diğer menkul kıymetten farklı olup olmadığı idi. Şeyh'ül İslâm Ebussuûd Efendi, paranın farklı olmadığı tezini savunuyor ve tezini menkul vakıflarını kabul eden İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine dayandırıyor. Buna göre; "para da bir çeşit menkul kıymettir, para ayrıca vakfın devamlılığına bir engel getirmez, getirse bile bu engel toprak vakfında da aynen vardır" ve dolayısıyla para vakfına müsaade edilir. Kısacası Ebussuûd Efendi ortaya yeni bir görüş koyarak paranın diğer menkul kıymetlerden farklı olmadığını beyan ediyordu. Ancak bu görüşe karşı çıkanların başına bu kez Birgivi Efendi geçmiş ve Ebussuûd Efendi'nin tezini şu şekilde çürütmüştür: "Vakfın başlangıcına dönüldüğünde vakıf öncelikle donmuş bir maldır ve başkasına devredile-

⁶ Mehmet Bayartan, a.g.m. s. 173.

⁷ Çiğdem Gürsoy, *Şeyh'ül İslâm Ömer Hüsâmeddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul 2011, s. 16, 17.

mez. Para vakıflarında sermaye mudârıba verildiği için veya mu'âmele-i şer'iyeye ile de olsa kredi olarak başkalarına verildiği için para evkâfı kabul edilemez." Bu tartışmalar hiçbir zaman tam olarak sonuçlanmamıştır. Osmanlı ekonomisinde yaygın bir kredi mekanizması fonksiyonunu gören para vakıflarının ilginç sayılabilecek bir yönü de Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda olmasına karşın Arap eyaletlerinde bulunmayışıdır.⁸ Ömer Lütfi Barkan'ın araştırmalarında 1456-1551 yılları arasında İstanbul'da 1161 para vakfının kurulmuş olduğunun tespit edilmesi para vakıflarının Osmanlı'da ne denli yaygınlaştığının bir göstergesi sayılabilir. Adet olarak aynı artış hızını yakalayamasa da 18. yüzyılda vakfedilen nakit 16. yüzyıla göre yükselmiş, böylece 18. yüzyılda toplam vakıf gelirlerinin yaklaşık % 32'si para vakıfları gelirlerinden oluşmuştur. Para vakıflarının adet ve işlem hacmi olarak hızlı artışının piyasanın orta ölçekli kredi ihtiyacından kaynaklandığını söylemek mümkündür.⁹

Para Vakıflarında Finansman Yöntemleri

Bilindiği üzere diğer tüm semavî dinlerinde olduğu gibi İslâmiyette de haksız kazanç sağlamanın bir yolu sayılan faiz (ribâ) yasak edilmiştir. Doğal olarak bir Türk-İslâm devleti olan Osmanlılar'da da bu kurala uyulmuş ve faiz getiren işler genel olarak kabul görmediği gibi kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Ancak, bir yandan halkın ihtiyaçlarının giderilmesi diğer yandan parasını borç olarak veren insanların bir bedel alma beklentilerinin karşılanması gibi bir sorunsalın aşılması zorunludur. Bu nedenle fıkıh kitaplarında bey'u'l-ıyne, Osmanlıların ise "mu'âmele-i şer'iyeye" ismi verdikleri bir yola başvurulmuştur. Bey'u'l-ıyne, ribânın yasaklandığı ve ribâ alıp verenlerin şiddetle kınandığı, buna karşılık insanların karşılıksız olarak borç vermek istemedikleri bir iktisadi düzen içerisinde kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla icat edilmiş bir borçlanma usulüdür. Bu işlemde doğrudan yasaklanmış olan ribâ işleminin neticesine birkaç alt işleme başvurmak suretiyle dolaylı bir şekilde ulaşılmaktadır. Öte yandan bazı kişilerin meşru kabul edilen selem gibi birtakım işlemler vasıtasıyla yüksek faiz oranları ile kredi verdikleri ve bir süre sonra ödenemez hale gelen bu krediler vasıtasıyla borçluların mallarını ellerinden aldıkları görüldüğünden dolayı mu'âmele-i şer'iyeye uygulaması, bu gibi durumlarda kanun dışı faizciliğe karşı alternatif bir kredi ve finansman kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte muâmele işlemlerinin kadiya tescil ettirilmesi, belli bir oranın üzerinde ribh talep edilemeyeceği gibi esaslar tespit edilerek uygulamada birtakım sınırlamalar getirildiği de anlaşılmaktadır. Söz gelimi, konu ile ilgili kanunnamelerden ve fetvalardan görüldüğü kadarıyla, muâmele oranlarının %10 ile %20 arasında deği-

⁸ İsmail Kurt, *a.g.e.*, s. 22, 23.

⁹ Çiğdem Gürsoy, *a.g.e.*, s. 17.

şebildiği, ancak hiçbir zaman %20'nin üzerine çıkılmasına müsaade edilmediği söylenebilir. Mu'âmele-i şer'iyeye ile ilgili getirilen sınırlamalardan bir diğeri de yapılan muâmelenin geçerli sayılabilmesi ve karşılığında rıbh talep edilebilmesi için mutlaka işlemin kadı tarafından tescil edilmesi gereğidir. Aksi takdirde yapılan işlem geçersiz sayılacaktır. Tüm bu düzenlemeler, başta para vakıfları olmak üzere yetim mallarında ve şahısların birbirleriyle yaptıkları muâmele işlemlerinde devletin bir usûl belirlemesi ve böylece tarafların haklarını hukuki bir teminata bağlayarak ihtiyaçlarını gidermesine yöneliktir. Bu usulde istenen miktarda para, karz adıyla ve vadeli olarak verilmektedir. Buna ilaveten herhangi bir mal (genellikle kuşak, kaftan, çuha gibi bir giyim eşyası veya kitap v.s.) verilen paranın muâmele oranı kadar bir bedel mukabilinde ve aynı vade ile borcu alan şahsa satılmaktadır. Neticede karz alan kişi, belirlenen vade sonunda ödenmek üzere, aldığı borç miktarına muâmele oranı nispetinde bir miktar da ilave edilmek suretiyle borçlandırılmış olmaktadır.¹⁰ Ömer Lütfi Barkan konu ile ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştur: “...Gerçekten İslâm hukukunda mu'âmele-i şer'iyeye ismiyle tanınan bu muvâza'lı faiz alma yolları, esas itibarıyla, faizi bir alış-veriş muâmelesi arkasına saklamaktan ibarettir. Haramdan kaçınmak için umumiyetle müracaat edilen bu mu'âmele-i şer'iyeye yolu, hakıykatı söylemek lazım gelirse tamamen şekli bir takım hukukî hilelerden ibarettir.”¹¹

Para vakıflarında toplanan fonların, vakfiyelerindeki şartlara göre işletilmesi gerekiyordu. Bu fonlar; Karz-ı hasen (ödünç verme), Mudârebe (emek-sermaye ortaklığı yoluyla işletme), Müşâreke (sermaye ortaklığı), Murabaha (malı peşin fiyatla satın alıp yıllık belli kârla alıcıya devretme), Bidâa (vakıf parayı Allah rızası için meccanen işletip kârın ve anaparanın tamamını vakfa verme) veya Bey'bât, Bey-bî'l vefâ ile Bey'lil-istiğlâl olarak bilinen Bey' (satış), yöntemlerinden birisiyle veya birkaçı ile işletilmiştir. Karz-ı Murabaha yöntemi, günümüz faizsiz katılım bankalarının kullandığı bir yöntem olup, gerek topladıkları fonlarda gerekse murabaha işlemlerinde uyguladıkları kâr payı oranları genelde bankacılık sektörünün faiz oranlarını çağrıştırdığından eleştiri ile karşılaşmaktadır.¹² Karz-ı hasen faizsiz ödünç verme manasına gelmektedir. Bu nevi ödünçler faize bir alternatif olarak düşünülmüş ve teşvik edilmiştir. Herhangi bir karşılık beklemeksizin verilen ödünçlerden övgüyle bahsedilmekte ve karz-ı hasenin sadaka vermekten daha faziletli bir davranış olduğu ifade edilmektedir. Prensipte karz-ı hasenin faize alternatif olarak düşünülmesi ve teşvik edilmesine karşılık gerçek hayatta bunun yeterince işlemediği görülmektedir. İnsanlar arasında karşılıklı

¹⁰ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 58-63.

¹¹ Çiğdem Gürsoy, *a.g.e.* s. 19.

¹² Hamdi Döndüren, “Para Vakıfları ve Günümüz Bazı Alternatif Finansman Kaynakları”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı: 84, Yıl: 22, Haziran 2009, www.yeniumit.com.tr/arsiv/say1/84, Erişim tarihi: 7 Aralık 2015.

güvenin olmayışı ve mal sahiplerinin verdikleri ödünçlerin karşılıksız olması yerine bundan birtakım faydalar sağlamak istemeleri, ihtiyaç sahiplerini sıkıntıya sokmuş ve insanların alternatif yollar aramalarına yol açmıştır. Mudârebe, bir taraftan emek diğer taraftan sermaye olmak üzere kurulan kâr paylaşımına dayalı bir ortaklık şeklidir. Elde edilen kâr, ortaklar arasında başlangıçta üzerinde anlaşılan oranda paylaşılır. Zarar durumunda ise sermaye sahibi zararı yüklenir, emek sahibi ise emeği karşılığında bir şey elde edememiş olmakla zarara iştirak etmiş olur. Mudârebenin daha çok şahıslar arasında kurulan bir ortaklık şekli olduğu görülür. Ancak bu ortaklık şeklinin istismara açık olması ve karşılıklı güven olmadan yürütülmesinin mümkün olmayışı nedeniyle, para vakıflarının işletilmesinde uygulama alanı bulamadığı anlaşılmaktadır. Bidâa ise, kârı tamamen sermaye sahibine ait olmak üzere bir kimseye sermaye vermektir. Vakıf paralar açısından bidâa, vakıf paranın işletilerek elde edilen kârın tamamının vakfa verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda vakıf parayı işleten kişi bunu hayır amacıyla yapacak ve karşılığında herhangi bir şey elde etmeyecektir. Kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanılmamış olması bu usulün uygulamada kabul görmediğine ve yaygınlık kazanmadığına işaret etmektedir. Bey'bât kesin satış demektir. Kayıtlarda bey', bey'bât ya da bey'i şer'î isimleriyle geçen bu işlem, malın bir bedel karşılığında satışı olarak tarif edilen bey' (satış) işleminden başka bir şey değildir. Bu şekilde vasıflandırılması, yapılan işlemin bey-bi'l vefâ, bey'lil-istiğlâl gibi işlemlerden ayırt edilebilmesi ve bunların mukabili olduğunu belirtmek amacıyla. Bey-bi'l vefâ, bir malı kararlaştırılan müddet içinde, bedelini iade ederek geri almak şartıyla yapılan satış yani geri alım şartı ile satıştır. Bey' ve rehin işlemlerinin sağladığı birtakım imkanlardan faydalanmak suretiyle icat edilen bey-bi'l vefâ muamelesi ile, nakit paraya ihtiyacı olan kişi sahip olduğu bir gayrimenkul malı kullanarak bu ihtiyacını karşılamakta, parasını veren kişi de buna karşılık söz konusu maldan istifade etme hakkını elde etmektedir. Belirlenen vade sonunda alınan para iade edilmekte, gayrimenkul mal da ilk sahibine geri dönmektedir. Bu süre içinde söz konusu gayrimenkulün üçüncü bir şahsa satışı ise uygun görülmemiştir.¹³ Bey'li'l istiğlâl kiralama şartı ile yapılan bey-bi'l vefâdır. Dolayısıyla bey-bi'l vefâdan farkı, bir kişinin sattığı malı geriye satın alacağını taahhüt etmenin yanında akit müddeti boyunca da kiralamasıdır. Böylece kişi sahip olduğu bir malı istiğlâl¹⁴ usulüyle sattığında karşılığında belirlenen miktarda bir kira vererek kullanımını sürdürülebilmekte, bunun yanında yaptığı işlem karşılığı aldığı para ile de nakit ihtiyacını gidermektedir. Bu işlem türünün ilk olarak ne zaman uygulandığı konusunda yeterli bilgi bulunmamakla

¹³ Tahsin Özcan, *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*, Türkiye Finans Katılım Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 115-122.

¹⁴ İstiğlâl: ipotek, ev, dükkan, tarla ve bunlara benzer gayrimenkulün geliri, karşı gösterilerek rehine koyma. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 20.B., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s. 456.

birlikte Ebussuûd Efendî'nin fetva mecmualarında görüldüğü kaydedilmektedir.¹⁵ Gerek bey-bi'l vefâ, gerekse bey'li'l istiğlâl yöntemleri üzerinde tartışılan bir husus bey' yani satış işleminin gerçekleşip gerçekleşmediği üzerinedir. Ancak İslâm hukukçuları genelde vakfedilmiş malların mülkiyetinin Allah'a ait olduğunu kabul eder. Çünkü mülkiyet mâlike devredilme hakkı verir. Halbuki bilindiği üzere vakıflar mevkûf malları asla devredemez, sadece vakıf senedinde kayıtlı harcama kalemlerine tahsisatta bulunabilirler.¹⁶ Dolayısıyla bu yöntemler için kullanılan terim satış olsa da uygulamada yapılanın, vakıfların kuruluş ilkelere göz önünde tutulduğunda rehin (ipotek) alma işlemi olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile vakıf işleminin ebedilik özelliği olması bir kez vakfedilen malın tekrar geri alınmasını veya devredilmesini engellediğinden gayrimenkul karşılığı borç para verme işlemlerinde vakfın ancak söz konusu gayrimenkul üzerine rehin (ipotek) tesis etmesini zorunlu hale getirecektir. Bu durumda vakıf fonlarının işletilmesinde bey' olarak kullanılan tabirin satış anlamında değil rehin (ipotek) alınması olarak kabul etmek doğru olacaktır.

Sat ve Geri Kirala (Sale and Lease Back) Yöntemi ile Bey'lil-istiğlâl Usulünün Karşılaştırılması

Avrupa Leasing Birliği (Leaseurope)'nin benimsemiş olduğu tanıma göre "Leasing, belirli bir süre için kiralayan (leasing veren) ve kiracı (leasing alan) arasında imzalanan ve üreticiden kiracı tarafından seçilip, kiralayan tarafından satın alınan bir malın mülkiyetini kiralayanda, kullanımını ise kiracıda bırakan bir sözleşmedir. Malın kullanımı belirli bir kira ödemesi karşılığında kiracıya bırakılmıştır." 1840'lı yıllarda İngiltere Birleşik Krallığı'nda demiryolu vagonlarının kiraya verilmesi ile ilk leasing şirketi kurulmuştur. 1877'de Bell Telephone Company ürettiği telefonları satmak yerine kiralama yolunu seçmiştir. Günümüzde anlaşıldığı şekliyle leasing sözleşmelerinin yapılmasına 1952 yılında 20.000 dolar sermaye ile San Francisco'da ve bugün için dünyanın en büyük leasing şirketi olan "United States Leasing Corporation" isimli şirketin kurulmasıyla başlanmıştır. Bu şirketin başlıca amacı yatırımları leasing yöntemiyle finanse etmeyi ve bu şirketi diğerleri takip etmiştir. Avrupa'da ise leasingin gelişim göstermesi küçük ve orta ölçekli işletmelerin, bankacılık sistemi nedeniyle kredi kullanamadıkları – İngiltere hariç tutulursa- 1960'lı yıllara rastlamaktadır. Dolayısıyla leasing işlemlerinin 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hukuk ve ekonomi literatüründe kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Finansal kiralama şirketi,

¹⁵ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 72.

¹⁶ Cengiz Kallek, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi Temin Yöntemleri Başlıklı Bildirinin Müzakeresi", *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finansman Yöntemleri*, Ensar Vakfı Yayınları, s. 301.

finansman amacıyla kullanımını kiracıya bırakacağı şeyi iki biçimde sağlamaktadır. Birincisi, finansal kiralama şirketinin kiralananı bir üçüncü kişiden satın almasıdır. Sat ve geri kirala denilen ikinci halde ise nakit sıkıntısı içinde olan bir işletmenin, finansal yönden birtakım kolaylıklar sağlamak amacıyla kendi mülkiyetinde olan malı kiralama şirketine satması ve aynı malın kullanımına bir kira sözleşmesi çerçevesinde devam etmesidir. İşlem iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada finansal kiralama şirketi, üçüncü bir kişiden değil bizzat kiracıdan o şeyi satın almaktadır. Bunu takiben ikinci aşamada ise aynı malın kullanımını finansal kiralama sözleşmesi ile malı satın aldığı kiracıya bırakmaktadır. Bu yöntemin diğer finansal kiralama işlemlerinden tek farkı kiralanan şeyin temin edildiği kişi açısından söz konusudur. İşletmelerde çeşitli nedenlerle finansman ihtiyacı doğabilir. Finansman ihtiyacının satışların azalması veya stok birikimi gibi geçici bir durum olması halinde işletmenin arsasının veya fabrikasının satılıp tekrar kiralınması suretiyle elde edilen nakit ile üretime devam edilmesi sat ve geri kirala türüne örnek olarak verilebilir. Sat ve geri kirala işleminin nedeni, mala bağlanmış olan parayı serbest bırakmak ve elde edilen nakit ile yeni yatırımlar yapmaktır. Sat ve geri kirala yönteminden batı ülkeleri sıklıkla yararlanmakta olup, ilk defa 1970'li yıllarda Panam Şirketi'ne uygulanması suretiyle şirketin iflası önlenmiştir. Söz konusu şirket ana binasını satıp geri kiralayarak çalışma sermayesi ve diğer kullanımlar için nakit ihtiyacı sağlamıştır.¹⁷ Ülkemizde, 13 Aralık 2012'de yürürlüğe giren Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu ile sat ve geri kirala (sell and lease back) işlemlerinin yapılmasına imkan tanınmıştır.

Öte yandan finansal kiralamanın bir türü olan sat ve geri kirala yönteminin batıda ve ülkemizdeki hukuksal düzenlemelerinin ve uygulamalarının oldukça yeni olmasına karşın Osmanlı mahkeme kayıtları ile ilgili araştırmalarımızda aslında bu yöntemin bey'li'l istiğlâl adı ile çok eski tarihlerden itibaren bilindiğini ve kullanıldığını tespit ettik. Bu bağlamda, 1602-1661 yıllarını kapsayan İstanbul mahkeme kayıtlarından alınan bazı örneklerle aşağıda yer verilmiştir:¹⁸

- 1604 (1013) Galata Tescil İşlemi: Galata'nın Santa Marka Mahallesi'nden Dimitri, Selman Ağa Vakfı'nın mütevellisi Hüseyin Bey ile birlikte mahkemeye gelerek adı geçen mahkemede bulunan bir evini istiğlal (ipotek, rehin) yoluyla 12.000 dirheme vakfa satar. Dimitri, sonra aynı evi bir yıllığına 1800 dirheme vakıftan kiralar. Mahkeme bu işleri onaylar.
- 1604 (1013) Galata Tescil İşlemi: Mustafa Ağa Vakfı'nın mütevellisi Yusuf Bey, Turtuş, Penapot ve Nikola adlı Hristiyanlar ile birlikte mahkemeye gelir. Orta-

¹⁷ Murat Topuz, *6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu Çerçevesinde Finansal Kiralama Sözleşmesi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 12,16,17, 74,75.

¹⁸ *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbulu'nda Sosyo Ekonomik Yaşam*, Editör: Timur Kuran, C:9, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 54-73.

köy'den Kosta, bir evini istiglal (ipotek, rehin) yoluyla 5000 akçeye adı geçen vakfa satmış, sonra da aynı evi yıllık 500 akçeye vakıftan kiralamıştır. Turtuş, Penapot ve Nikola gerektiğinde evin vakfa verilmesine ya da borcun ödenmesine kefil olmuşlardır. Müteveli Yusuf Bey, evin ücreti olan 5000 akçeyi bütünüyle almış olduğunu, dolayısıyla da Kosta ve kefillerden alacağı olmadığını belirtir. Kefiller, mütevellinin ifadesini doğrular. Mahkeme de tarafların ifadelerini sicile kaydeder.

- 1604 (1013) Galata Tescil İşlemi: Aleksandriye'nin vekili Andriye, Aleksandriye'nin evini Yusuf Ağa Vakfı'nın mütevellisi Ali'ye istiglal (ipotek, rehin) yoluyla 10.000 dirheme satar. Bu işlemin ardından Andriye aynı evi müvekkili için mütevelliden bir yıllığına 1000 dirheme kiralar. İki kişi Aleksandriye'nin borçlarına kefil olur. Mahkeme yapılan işlemleri tescil eder.
- 1604 (1013) Galata Tescil İşlemi: Mustafa Çavuş Vakfı'nın mütevellisi Rüstem Bey, Yakomi ile birlikte mahkemeye gelir. Rüstem Bey, daha önce Yakomi'den evini istiglal (ipotek, rehin) yoluyla 20.000 akçenin karşılığı olan 100 filoriye satın almış, daha sonra söz konusu evi Yakomi'ye yıllık 2000 akçeden kiraya vermiştir. Kiraların hepsini Yakomi'den aldığını belirten Rüstem Bey, evin rehinden çıkarılıp Yakomi'ye teslim edileceği zaman Yakomi'den 20.000 akçe istemiş, Yakomi'nin akçe ödemeye yanaşmaması üzerine taraflar mahkemeye düşmüşlerdir. Mahkeme, Yakomi'nin 100 filori ödemesine karar vermiştir. Şimdi Rüstem Bey, mahkeme kararı uyarınca 100 filoriyi Yakomi'den aldığını ve evi rehinden çıkartıp kendisine verdiğini söyler. Mahkeme Rüstem Bey'in bu sözlerini sicile kaydeder. Burada diğer işlemlerden farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Zira Yakomi evinin ipoteği karşılığı aldığı 20.000 akçeyi yıllık 2000 akçe kira ödeyerek geri ödemesine karşın parayı veren vakıf mütevellisi kendisinden sürenin bitiminde ilave 20.000 akçe daha talep etmiş ve Yakomi'nin ödemeye yanaşmaması üzerine aradaki bu anlaşmazlık yüzünden çözümü için tekrar mahkemeye başvurmuşlardır. Dikkat edilirse başlangıçta evin vakıf tarafından satın alım değeri 100 filori olarak belirlenmiş ve karşılığında 20.000 akçe ödenmiştir. Yıllık 2000 akçe geri ödeme, nema hariç vadenin 10 yıl olduğuna işaret etmektedir. Belgede açıkça belirtmemesine karşın filori akçeye karşı aradan geçen süre içerisinde iki katı değer kazanmış olması gerektiğinden dolayı vade bitiminde anapara kadar bir meblağ borçudan tekrar talep edilmiş ve mahkeme bu talebi haklı bularak paranın filori olarak ödenmesine hükmetmiştir.

17. yüzyıl mahkeme kayıtlarında farklı yıllara ait bu türden işlemlere rastlamak mümkündür. Bazı işlemlerde vakıflardan nakit para kullanabilmek için evini ipotek vererek üzerinde anlaşılan belirli bir meblağ karşılığı tekrar kiralayan kadınların olduğu da görülmektedir. Bu durum, 17. yüzyıl Osmanlı toplumunda bilinenin aksine kadınların da para işlemlerinde bir engel ile karşılaşmadan rahatça hareket ettiklerine tıpkı erkekler gibi eşit muamele gördüklerine işaret et-

mektedir. Aralarında kadın borçluların da bulunduğu bazı mahkeme kayıtlarına aşağıda yer verilmiştir:¹⁹

- 1661 (1072) İstanbul Tescil İşlemi: İstanbul'un Melek Hatun Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Bey'in ölümü üzerine mirası, eşi Güher Hatun ile kızı Fatma'ya kalmıştır. Güher Hatun ile Fatma, Zeyni Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Mehmet Efendi ile birlikte mahkemeye gelerek adı geçen mahallede bulunup kendilerine miras kalan bir evi istiglal (ipotek, rehin) yoluyla 100 kuruş ve 10.000 akçeye vakfa sattıklarını, daha sonra aynı evi üç yıllığına toplam 45 kuruş ve 4500 akçeye vakıftan kiraladıklarını belirtirler. Müteveli Mehmet Efendi, varislerin ifadelerini doğrular. Mahkeme bu işlemleri sicile kaydeder.
- 1661 (1072) İstanbul Tescil İşlemi: Simkeş hasan Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Abdüllatif Efendi'nin vekili Mustafa Çelebi, Safiye Hatun ile birlikte mahkemeye gelir. Safiye Hatun, İstanbul'un Mimar Sinan Mahallesi'nde bulunan bir evini istiglal (ipotek, rehin) yoluyla 240 kuruşa vakfa satmış, daha sonra aynı evi bir yıllığına 36 kuruşa vakıftan kiralamıştır. Vekil Mustafa Çelebi, Safiye Hatun'dan vakfa olan toplam 276 kuruşluk borcunu bütünüyle ödediğini ve kendilerinin de ev üzerindeki rehni kaldırdıklarını belirtir. Mahkeme bu işlemleri sicile kaydeder.
- 1662 (1072) İstanbul Tescil İşlemi: Galata'ya bağlı Sarıyer Köyü sakinlerinden Mustafa, İstanbul'un Kâtip Hüsrev Mahallesi'nde bulunan Mustafa Efendi ile birlikte mahkemeye gelir. Mustafa, Sarıyer'de bulunan bir değirmenini istiglal (rehin, ipotek) yoluyla 10.000 akçeye vakfa satar, sonra da aynı değirmeni bir yıllığına 1500 akçeye vakıftan kiralar. Mahkeme bu işlemleri sicile kaydeder.
- 1665 (1076) İstanbul Tescil İşlemi: Yeniçeri Mustafa Çelebi, bağlı olduğu yeniçeri odasına vakfedilen paranın mütevellisi Mehmet Çelebi ile birlikte mahkemeye gelir. Mustafa Çelebi, evini istiglal (rehin, ipotek) yoluyla Mehmet Çelebi'nin mütevellisi olduğu vakfa 700 kuruşa satar, sonra da aynı evi bir yıllığına 105 kuruşa kiralar. Hüseyin ve Ahmet, Mustafa Çelebi parayı ödemezse söz konusu evin boşaltılmasına kefil olduklarını mahkemeye bildirirler. Mahkeme bu işlemleri onaylar.

Osmanlı toplumunda sahip olunan bir gayrimenkulü vakfa ipotek, rehin bırakarak tekrar kiralayan kişilerin nakit ihtiyaçlarını gidermesi şeklinde özetlenebilecek bu yöntemin oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi, 18. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar'da yaşayan gayrimüslimlerin de mu'â-

¹⁹ *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbulu'nda Sosyo Ekonomik Yaşam*", Editör: Timur Kuran, C:10, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2010, s. 16, 30, 69, 120,

mele-i şer'iyeye, bey-bi'l vefâ ve bey'lil-istiğlâl yoluyla nakit ihtiyaçlarını karşıladıkları görülmüştür. Bey'lil-istiğlâl yönteminin kullanılmasında dikkat çeken bir husus, kredi öncesi mülk alım satım işleminin yapılmış olmasıdır. Genelde peş peşe gelen kayıtlardan birincisinde iki kişi arasında bir gayrimenkul satışı gerçekleşmektedir. Alıcı konumunda olan kişi daha sonra sahibi olduğu gayrimenkulü para vakfına satıp (buradaki satışın daha önceden açıklandığı üzere vakıfların durumundan dolayı rehin veya ipotek olması gerekir.) tekrar geri kiralamak suretiyle kredi kullanmaktadır. Kredi alan bu kişilerin nakit paraya ihtiyaçları olduğu için mi, yoksa bir mülke sahip olmak için mi para vakıflarına geldikleri konusu gündeme gelmektedir. Vakıfların kişi borcunu ödemediğinde veya ödemediğinde sahip olduğu gayrimenkuller üzerinde davanın açılması mülk edinme düşüncesiyle kredi aldıkları olasılığını güçlendirmektedir.²⁰

Elde ettiğimiz veriler sadece İstanbul mahkemelerine ait kayıtlardır. Muhtemelen 17. yüzyıldan daha erken ve sonraki dönemlerde de para vakıflarının bulunduğu yerlerde bu tür yöntemler kullanılarak halkın nakit ihtiyacı giderilmiştir. Ayrıca bu yöntemlerin sadece vakıflar değil kişilerin kendi aralarındaki para alıp verme ilişkilerinde de kullanıldığına dair örnekler mevcuttur. Burada bir iki hususu belirtmekte fayda vardır. Birincisi o dönemde işlemlerin başında kadıların bulunduğu mahkemelerde tescil etme (kaydetme) zorunluluğu olması ve sekiz-on seneyi bulabilen vadelerin bitiminde o işlemle ilgili belgeye ulaşılabilme kolaylığı mahkemelerin evrak muhafazasında kusursuz bir sistemin işlediğini göstermektedir. İkincisi para vakıflarının Osmanlı toplumunda bireysel ve ticari faaliyetlerin finansmanında edindikleri önemli roldür. Bir diğer husus da vakıfların kullandıkları kredilerin karşılığında elde ettikleri getirilerle faaliyet gösterdikleri bölgenin gelişiminde sağladıkları katkı ile yetim ve fukaralara sağladıkları destek, onların sadece ekonomik açıdan değil toplumsal ve sosyal açıdan da hayati önemini ortaya koymaktadır. Para vakıflarının bugünkü katılım bankaları ile karşılaştırıldığında aralarındaki en önemli farkın kredi müşterilerinden getiri, nema, katkı payı adı altında tahsil edilen paraların birisinde dar gelirliden başlayarak topluma geri verilirken diğerinde banka bilançosuna geri dönmesi olduğu kanatindeyiz.

Sonuç

Günümüzde geçici olarak nakit sıkıntısı çeken firmaların aktifindeki bir gayrimenkulü finansal kiralama şirketine satarak tekrar kiralamak suretiyle finansman sağladıkları yöntem *sat ve geri kirala (sell and lease back)* olarak adlan-

²⁰ Nevzat Erkan, *18 YY'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 176, 179.

dırılmakta ve literatürde bu yöntemin ilk olarak 1970’li yıllarda Batılı ülkelerde kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak önyargılar bir kenara bırakılarak Osmanlı toplumunun günlük yaşantısı incelendiğinde bu yöntemin özellikle para vakıflarının kullandığı ve “*bey’lil-istiğlâl*” olarak bilinen yöntemle hemen hemen aynı özellikleri taşıdığı, mahkeme kayıtlarında yaygın bir şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Aralarındaki tek fark, günümüzde finansal kiralama şirketinin gayrimenkulü satın alması karşılığında finansman sağlaması olurken, “*bey*” kesin satış anlamına gelmekle birlikte vakıfların, vakfedilen bir malı tekrar geri satması gibi bir durum söz konusu olmadığından mahkemede gayrimenkulün ipoteği veya rehni tesis edilerek kredi kullandırmasıdır. Kuşkusuz, araştırmalar çoğaldıkça bu tür örneklerin sayısı mümkün olabileceği gibi batı icadı kapitalizme alternatif sistemlerin tartışıldığı günümüzde belki de çözümün ipuçlarına kendi tarihimizde rastlayacağız.

Kaynakça

- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I - İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı: 2, Ankara 1942, s. 279-386.
- Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Yayınları 2008, C: 10.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 20.B., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Döndüren, Hamdi, “Para Vakıfları ve Günümüz Bazı Alternatif Finansman Kaynakları”, Yeni Ümit Dergisi, Sayı:84, Yıl: 22, Haziran 2009, www.yeniumit.com.tr/arsiv/sayı/84
- Erkan, Nevzat, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar’da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şeriyeye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.
- Gürsoy, Çiğdem, *Şeyhü’l İslâm Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul 2011
- Kallek, Cengiz, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi Temin Yöntemleri Başlıklı Bildirinin Müzakeresi”, *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finansman Yöntemleri*, Ensar Vakfı Yayınları, s. 299-304.
- Kurt, İsmail, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.
- Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbulu’nda Sosyo Ekonomik Yaşam*”, Editör: Timur Kuran, C:9, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbulu’nda Sosyo Ekonomik Yaşam*”, Editör: Timur Kuran, C:10, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2010.
- Topuz, Murat, *6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu Çerçevesinde Finansal Kiralama Sözleşmesi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Özcan, Tahsin, *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*, Türkiye Finans Katılım Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, 9. B., Dergâh Yayınları, İstanbul 2009
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Vakıf maddesi", Hacı Mehmet Günay, Cilt:42,
İstanbul 2012.